

601000. HÁRSHÁZI SAROLTA

601000. IDEGE, 1972.

TART.: BABONÁK ÉS BABONÁS TÖRTÉNETEK
MIKLÁN

24 lap

FOLYKÖRÖK MŰTÁRO: MIKLÁN

SZAKMŰTÁRO: XXI

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALÁSI GYÁRA

LELTÁROK'S

ÁTVÉNYEZVE AZ EGYESÜLT ITK. 2006. OS TETELE ALÓL

2006

RIPPL-RÓNAL MÚZEUM KAPOSVÁR

BABONÁK
ÉS
BABONÁS TÖRTÉNETEK
NIKLÁN

"Lehasadoztak már a fekete vásznak...?"

N I K L A Somogy m. keleti részén, a járás székhelyétől, Marcalitól 9, a megyeszékhelytől 30 km-re fekszik. Eldugott, nagyon sok ember számára semmitmondó, kis falu. Pedig az irodalomtörténetben fontos szerepet játszik, Berzsenyi Dániel életrajzában központi helyet foglal el.

Más vonatkozásban nincs különösebb jelentősége, tipikus somogyi község. A lakosság túlnyomó része tsz. tag, örökké szorgoskodó, munkálkodó emberek, akik ma már a televízió és a rádió mellett pihennek, szórakoznak. Elmaradtak a régi, jóízű tere-ferék a kiskapuban. A fonóra, a kukoricafosztásra és a tollfosztókra csak az öregebb generáció emlékezik vissza szívesen. Ezek után úgy éreztem nagyon nehéz fába vágom a fejszémet, amikor elindultam, hogy összegyűjtsem a falu kallódó értékeit, régi babonás szokásait és a lassan már feledésbe merülő babonás történeteket. Aggodalmam nem bizonyult alaptalannak. Gyűjtőutam során nemcsak örömteli élményben volt részem, sok helyen bizony goromba visszautasítást kaptam. Úgy gondolom jelentős szerepe volt ebben a magnónak. Amikor a mikrofon előtt álltak túlságosan tömören, egészen más hangon, más szavakkal beszéltek. A technika így akaratlanul is, de kicsit megnehezítette a munkát, természetesen ettől eltekintve rengeteget segített. De hagyjuk most a kellemetlen dolgokat! Hisz emellett olyan sok vidámság, kedvesség kapcsolódik ehhez az anyaghoz, amelyet nehéz elfelejteni.

Sokat köszönhetek Borsi János bácsinak, az öreg pásztoembernek, aki olyan szépen furulyázott; Zsinkó Bözsi néninek, Vámi Feri bácsinak, Vecsernik Margit néninek, akiknek érdekes, izgas történetei helyet kaptak a gyűjteményben.

Szeretném, ha nem hangzana frázisként, de most, amikor az elkészült munkát nézem, önkéntelenül is arra gondolok, hogy nagyon sokat gazdagodtam. S ezt nem könyvektől, hanem szülőfalum egyszerű, hétköznapi embereitől kaptam.

Adatközlők:

Vecsernik Istvánné	68 éves
Katalin Imréné	63 éves
Vámi Ferenc	60 éves
Vámi Ferencné	50 éves
Horváth Györgyné	70 éves
Hanzel Imréné	74 éves
Üst Gyula	65 éves
Vida Imre	57 éves
Mikics Jánosné	52 éves
Zsinkó Istvánné	72 éves
Hegedűs Vendelné	76 éves

Karácsonyi, újévi és Luca-napi babonák

Gyűjtőutam első érdekes felfedezése az volt, hogy a téli ünnepekhez általában több babona kapcsolódik, mint pl. a húshagyóhoz, vagy a Húsvéhoz. Túlnyomó részük még napjainkban is közkedvelt, különösen az öregek körében. Főképp az olyan természetű hiedelmek állnak előtérben, amelyek az "éjféli misét" valamint a "Luca naptyát" állítják a központi helyre.

Vecsernik Margit néni mesélte:

- Tudod angyalom, a régi öregek úgy tartották, ha valaki karácson naptyán az éféli misére ment osztán megbetegedett, akkor biztosan rontás érte.
- A lányok karácson éccaka ágyot vetettek szómábú az asztal alá, abba beléféküttek, másnapra megámották ki veszi e üket.
- Meg osztánnék oszt is szokták csinányi karácson naptyán, hogy piros ómát raktak az asztara egy tányérba. Újévkor azza megdörgüték magukat osztánnék akkor ollan pirossak vótk egész évbe, mind az óma.
- A nagylányok karácson este e szoktak mennyi az éféli misére. A zsebükbe búzát tettek. Eszt eszórták maguk után. A hány búzára ráléptek annyí kérőjük vót.

- Te biztosan nem láttad, de az én lánykoromba vótak még füstűházak.

Itt a zsúpú szómaszálat húsztak ki. Amikor mentek az éféli misére ecsipdesték, osztánnék eszórták maguk után. Erre menné többen ráléptek, anná több szerencsájük vót.

- Ez meg igen régi szokás, de igaz is.
Karácson szent estijén nem szabad ruhanemüt fönnhanni a palláson, mer dögvész áll a hászó. Az állatok úgy lesznek kiteregetve döglötten, mind a ruhák.
Az is ollan régifajta szokás, hogy karácson után nem szabad borsót főznyi, mer akkor az egész család keléses lesz.

Horváth Bözsi nénitől pedig ezt hallottam:

Régen karácsonkor a lányok piros ómával megmozsdósztak. A piros ómát a vizze együtt kiöntötték a körösztütra. Amellik legén aramén és főveszi az veszi e a kislánt.

Karácsonkor az asszonyok kióvassák a kukoricát az asztara és odahívnak egy kislánt, hogy raktya ki az asztalon. Ez karácson naptyán is az asztalon van, Karácson után a kislán megóvassa, ha páros, akkor férhő megy, ha páratlan akkor nem.

- Jaj meg asztán azt is megszoktuk csinyáni, hogy amikor az éféli misérü gyüttünk ementünk a favágítóra. Főmerkútunk egy öl fát, de nem óvastuk ám meg, csak amékor már bevittük. Ha páros vót, akkor még abba az évbe megpárosottunk, ha nem, akkor meg páratlanok marattunk, nem mentünk férhő.
- Karácsonkor szokás az, hogy kocsonyát főznek. A kocsonya csontyát lerakták a fődre, asztán eneveszték, hogy ez a Bözskée, ez a Marcsáé. Asztán amellik csontot evitte a kutyá az ment férhő még abba az évbe.

A lányok amikor kigyüttek az éféli misérü hallgatulóznak millen férfi nevet hallanak beszélgetés közbe. Ollan nevü uruk vót.

- Meg van egy játék is, eszt te is kipróbáhatod - mondta Bagó Naca néni. Amikor még lán vótam ugy csinyátam, hogy 13 cédulára ráírtam az udvarlóim nevit. Minden áldott nap bedobtam egyet a tűzbe. Ami karácson naptján megmaratt ollan nevü férfi vett e.

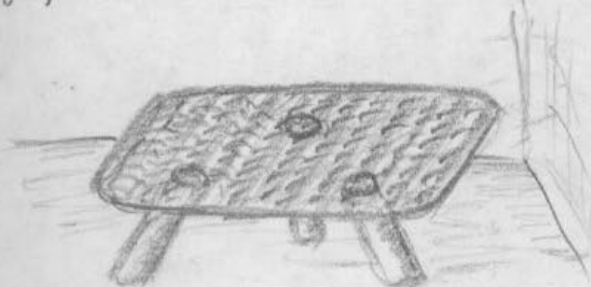
Nálem is így vót. Kigyűtt az uram neve, Vendi vót ráírva a papírra.

Naca néni, újévi szokásokkal is kedveskedett:

- Asszonfélének újév naptján más csalággúhó nem vót ajállatos emennyi, mer szörencsétlenséget vitt a családhó.
- Szilveszter éjjelin 12 félhajmát ki szoktak tennyi az ablakba. Sorra enevetik űket a 12 hónapru. Új év hajnaba megnezik mellik szároz, mellik nedves. A hónapok is illenek lesznek szározok vagy esősek.

Naca néni, a Luca székéről mit tetszik tudni?

- A Luca székyit Lucátu karácsonig csinyáták. Minden napon egy kicsiny darabot csinyátak meg rajta. Karácson előtt való napon e köllött készűnyi. Eszt evitték az éféli misére, asztán ha erre ráűtek meglátták ki a boszorkány a faluba.
- De tudok mást is a Luca napru. Ezen a napon nem szabad varrnyi, mer a tikok abbahatták a tojást.

Naca néni állitása szerint ilyen vót a Luca széke

- Lucakor, ha nem mentek e valamellik házhó "kotyunyi" a gyerekek ott nem vót egész évbe kotlós.
- Ha Luca naptján férfi gyün korán a házhó, akkor nincs a baromfi hó szerencse.

- Kotyuláskot úgy köllött rászórni a kotyulóra a kukoricát, hogy ne vigyen e belüle egy szemet se, mer akkor eviszi a tikok hasznát.
- Luca éjje, amikor a lánok lefeküttek, akkor lapickát, tükröt-vagy férfisapkát tettek a fejük alá, hogy azon alusznak. Amikor regge fölébrettek megámották éjjeli árukba ki lesz a jövővendőbeli férjük.

Nagypéntek; Szent-György napja

A nagypénteki és Szent-György-napi babonák nagy része feledésbe merült, s csak nagyon nehezen sikerült párat feleleveníteni. Vajon mi lehet ennek az oka? Határozott választ adhatunk: a megváltozott élet! Hisznek még ugyan a babonákban, de úgy gondolom, ha valamelyik házat "csótánok" lepnék el, inkább rovarirtót használnak.

Ismét Vecsernik Margit néni mesél:

- A régiek aszt tartották, ha Szengyörgy naptján vagy előtte pillét, cserebogarat fogott valaki, aszt beletették az állott fülibe, akkor jó pénzér őket a vásárba.
- Szengyörgy naptyakor nyírfaágot raktak ki a kiskapura, hogy a boszorkán ne tuggyon bemennyi a házba.

Juliska néni, a szomszédasszony is bekapcsolódott a beszélgetésbe.

- Aszt is szokták mondanyi, ha valaki Szengyörgy naptya előtt piros pillét látott az egész évbe egészséges vót, ha sárgát, akkor valami érte.
- Nagypénteken meg aszt mongyák ki köll söpörnyi az egész házat, a söprüt meg át köll hajétanyi a szomszédba, hogy a bóhák meg a tetük emennyenek a háztu.
- Én meg aszt hallottam - kezdi Margit néni - hogy Nagypénteken nem szoktak borsósat főzni, mer aszt a háztot elepték a csótánok.

Betegségek, halál

A betegség és a halál minden emberben rossz érzéseket támaszt. Megfoghatatlan, érthetetlen dolognak tűnik. Ilyenkor előfordul, hogy a nembabonás ember akaratlanul is babonássá válik. Egy megzörrenő tárgy, az állatok különös viselkedése már halált "valami nagy baj" sejtet. Ez az oka, hogy a betegségekhez és az elmúláshoz kiterjedt babonakincs kapcsolódik. A babonás történetekben a "hazajáró lélek", s a gyerek születésénél is megjelenő szépasszonyok állnak a fő helyen.

Katalin Juliska néni arról beszélt, hogyan gyógyították régen a kelést.

- Ha valakinek kelés vót a nyakán, akkor nem úgy tettek ám mind most. Akkor régebben fogtak egy pésztt, asztán azaháromszor megkerítették, eszt a pésztt meg kidobták a köröszttutra. Ha valaki rálépett akkot átvette a betegséget.

Horváth Bözsi néni szerint:

- Ha a tehén nem ad ölég tejet, ha hazahajtya a gulás a legelő-rü, akkor biztosan föcske röpüt át a tőgye alatt.
- Ha valakinek a lábáhó meg nyúl dörgülőzik és asztán nem tuggya megfognyi, jába is akargya, ott hamarosan haláleset lesz.
- Ahun éjje szék vagy valami nagyot roppan, akkor ott megin csak meghal valaki a családba. A kutya az igen megérzi a hálált! Ha igen tutul éjje, az órát meg a föld felé fordíttya, akkor meghal a faluba valaki. Ha az ég felé emeli, akkor meg tűz üt ki valahun a házakná.
- Ez igaz vót, megtörtént valamikor az apám gyerekkorában mer a monta nekem - kezdte Zsinkó Bözsi néni. A bábaacson későn este gyütt hazafelé Táskarú egy szülőasszontu. Hát amind kifordul a köröszttutra láttya ám, hogy a templomba világosság van. Gondúta bemegy egyet imádkoznyi, úgyis most van a hajnali ádvént ideje. Be is ment, beüt a padba hát ahogyan odanézt a meghót komaasszonyát láttya mellette. Aszt mongya az neki: sze -

rencséd van, hogy ide űté mellém, de most menny haza a kötényedet meg dobd a templom közepibe. Hónap regge pedig mennyé ki a temetőbe. A bábaasszon úgy is csinyát. Nagy réműve ment haza. Másnap kiment a temetőbe, hát mind ott látta, hogy a köténye cafatokra vót széjjetépve, asztánnék mindegyik siron vót belüle egy kis darab. Ha a halottak ekapták vóna, akkor aszt is így széjjeszaggatták vóna, mind a kötényit.

- Kakon is vót egy eset, egy asszon igen szentes vót. Asztán a marcali templomnak varrt egy oltárterítőt. Az asszon közbe meghat de előtte megmonta a lányának, hogy édes lányom eszt a terítőt fejezd be, asztán add át a templomnak! De a lán hogyan nem efeledkezett róla. Az asszon nem nyugodhattott ettü, minden éjje hazajárt. A lán igen fét, egyszer a szomszédok igen megsajnátkák, és átmentek hozzá éjje. Az asszon lelke meg azon éjje megszólat, hogy édes lánom nem csinyátad meg a terítőt, ezér én addig visszajárok, még szent misét nem szógátacc. A lán sirva-réva ment e Marcaliba, ott emondott mindent a papnak. A pap elvégezte a szertartást, a misét. Utána nem is gyütt vissza az asszon.
- A nevét fijam egy erdősné szokott kocsis lennyi. Egyszer aminó kiment éjje, a ganyé tetején egy nagy fehér valamit látott. Azt gondúta, a halál. Szót az erdősnék, az rálütt. Hát nagy sikonyálással, ordétással efutott az a valami. A fijam aszt állétotta, hogy az a halál vót ott.

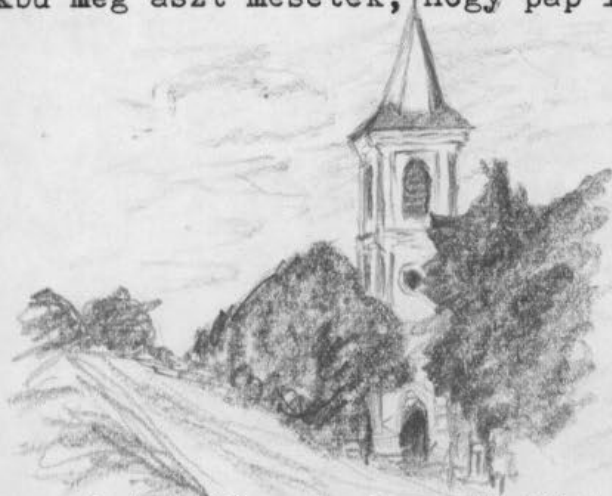
Vecsernik Margit néni ugyancsak emlékszik, hogy megtörténtek ilyen dolgok.

- Az öreg Fiser uraság amékor meghat utána aszt monták, hogy a kasténá vót egy hid, asztánnék ott a hidná hun illen, hun ollan alakba szoktak különféle lények megjelenni. Meg a kastélba is szoktak sunognyi a palláson, mikor meghat az öreg Fiser.

- A Vida Jóskának meghat az eső felesége, maratt utánegy kis picinye, 7 hónapos vót. Az asszont ahogyan etemették a Jóska anyja kerűt a hászhó, aki úgy gondúta főneveli a kisgyereket, ne kerűjjön mustoha a fijáhó. Úgy is vót minden. A piciny nyűtt, fejlődött szépen, pedig nem is evett sokat. Erre egyikőjük se figyet fő. Egyszer éccaka az az öreg Vida Rozi néni nem igen alutt. Hát amént a bőső felé néz Iste - nem Uram mit lát? Egy fehér alak hajúdozott ott. Fővette a gyereket, tisztába tette, megszóptatta, asztán mikor az éféli kokasszó hallaccott etűnt. A Rozi néni regge emonta az egésznet a fijának. A Jóska este várta má a feleségét. Gyűtt is az a szegén Annus. Akkor asztánnék aszt mongya a Jóska:

Hóttnak hótt a baráttya, élőnek az élő.
Minden jótét lélek az urat dicséri.
Mondd meg mi a kívánságod?

A lélek eszt felete erre, hogy a gyermekemnek nem akarok mustohát, nevejjetek jámbornak, legyen az Isten szógájja.
Ha eszt tejesited, megnyugszok a sirba.
Utána többet nem gyűtt el az Annus.
A gyerekbü meg aszt meséték, hogy pap lett belüle.

a falu temploma, az „éféli misék”
színhelye

- Az uram unokatestférégyével megtörtént ez a dolog. A felesége, amékor még hozzájárt, az urasági kastéba vót szakácsné. Eccer későn gyűtt tüle hazafelé. A temetőn ment körösztü. Hát az egyik sírná hossziszoknyás fehérnépek táncútak. A szépasszomok vótak. Azok táncútak körös-körü, közbe meg

szólongatták. Végü má annyira ment, hogy majd a szoknyájuk szelettye sodorta e. Igen-igen fét. Amént ekerüte őket futásnak erett. Egész hazáig futott. De amént visszánézett láttya ám, hogy egy nagy fekete macska kíséri. Amikor kanyaronnyi akart az uton a hidhó ért, a macska meg ott termett a lábáná. Beért a konyhába mingyárt hát valami nagy betegség elérte. Mongya az anyjának, hogy anyámnyám nyisson ajtót, mer igen megijettem! El is meséte mit látott. Utána meg bement a szobába lefekünnyi. Mind régen két ablak vót a szobájukon. Hát az ü ágya fölött az ablakba üt a nagy fekete macska és eszt észrevette. Az egy óráig ott üt. Amikor lejárt az üdeje, az egy óra, akkor tért e a macska az ablaktyukbu. Ez meg igen meg- betegedett, úgy hogy öntőasszonhó vitték asztán az gyógyétotta meg szegént.

Születés - lakodalom

A gyermek születésével kapcsolatban álló babonák a "legna - gyobb veszélyt" a romtást igyekeztek elhárítani. Ehhez pedig a söprütől kezdve a hagyományos öntésig a legkülönbözőbb eszközöket felhasználták. A babonás történetek középpontjában a "szépasszonyok" állnak, akik mindent elkövetnek, hogy a szép egészséges gyerekeket megrontsák, s csúnya váltott gyerekekkel cseréljék ki őket.

A lakodalom minden faluban nagy eseményt jelent. Így a nép körében nagyon sok un. lakodalmi szokás terjedt el. Ezeket minden nemzedék átvette, továbbadta, sőt ki is bővítette. A lakodalmas babonák általában vidám hatást keltenek, s a "lagzi" hangulatának fokozására kiválóan alkalmasak.

- A gyerök amikor megszületett, - mondta Hanzel Mari néni - fésüt, söprüt, foghajmát vagy meszelőt tettek az ágyba. Ha nem raktak az ágyba semmit, akkor a gyereket megrontották a szépasszonok. A szép gyereket kicseréték, váltott gyereket

töttek helibe. Ennek csak a feje nyütt. Eszt ugy löhetett visszacserényi, hogy a vátott gyereket rá köllött raknyi egy sütőlapátra, asztám meglóditanyi a kemence felé. A szépasszonok nem engették bedobnyi, a rendüs gyereket meg visszadobták.

- Való isten velem is megtörtént. Az uram képibe főkapott valami asztán úgy megtáncutatott, hogy alig tuttam magamru. Esikéntottam magamat, hogy Imre, Imre micsinyász velem? De az uram nőm löhetett az, mer mömis vót otthun. Az öreg mama vót, ollan boszorkányos. Löhet, hogy az akarta megrontanyi az Imrét, a fijamat, mer az akkor vót ollan pár hónapos.

Margit néni is azt bizonygatta, hogy így volt bizony a szépasszonyokkal.

- Gáspár, Menyhárt, Bódizsár mind a három szent királ. Eszt irták a gyerekek ágya végibe, hogy a szépasszonyok ki ne cseréjék.

- Aszt is megcsinyáták, hogy amékor az asszon leszát az ágyru a söppüt körösztbe tették az ágyon, hogy ne érgye rontás a gyereket.

- Aszt meg az anyám monta, amékor az Annusom ollan réjós vót, hogy mennyek el a temetőbe, szeggyek le három sirrú virágot, eszt kössem csokorba, asztán raktyam a gyerek feje alá. Jó is vót nem rétt annyit utána.

- Meg asztán monták aszt is, ha a gyerekréjós vót e köllött lopnyi a szomszédbu a mosogatórongyot, asztánnék azt a feje alá köllött raknyi.

A 76 éves Hegedüs Rozi néni azt mesélte:

- Amikor nekem lányom született egy hetes koromba ki vótam a szobábu, ippen déli harangszókor. A kislán leesett az ágyru. Futok be, ahogyan vót, a vánkozásba esikéntotta magát, s azon mód az ágy előtt vót. Aszt gondolom, hogy aszt is a szépasszonok akarták megrontanyi.

Az anyám mondta nékem is, mikor a gyerekekre visellős voltam, hogy ne egyek sok vöröshajmát, mert a gyerek keléses lesz. Az is igaz, ha a fíjatalasszon kevés szeszt, bort ivott, akkor a gyerekek szép bőrűek lettek.

- A kisgyereket, hogy vigább legyenek a köll vinni a lakodalomba.
- Amikor a szülők megkezdnek egy egész kenyeret a gyerek szájába tesznek egy kis zsurmát, így a gyerek ollan kövér lesz, mind a kenyér.

Margit néni tessék nekem mesélni arról, mi volt az az öntés. Úgy hallottam, hogyha a gyereket rontás érte a javosasszony megöntötte és akkor meggyógyult.

- Így volt! Úgy csináltak azt angyalom, hogy új hód előtt a javosasszony viaszot óvasztott az öntőlábosba észt aztán beleöntötte a hideg vízbe. Ebbe amikor áthűt főfordították. Ha a viaszkon ábrák voltak, akkor a javosasszony kióvasta minden rontás érte a gyereket. Ha a viasz tetején nem volt semmi, akkor azt jelentette, hogy nem használt az öntés. Akkor meg köllött ismétüni észt mégeccer, három nap múlva. Akkor a javosasszon egy tányérba szenet dobát bele, szenes vizet csinát. Asztán annak a bizonyosnak, aki öntetett a javosasszon odatta észt a vizet, meg egy darab viaszot. A viaszot a karácsoni abrosz alá köllött rakni, asztán az abroszt rárakták a gyerekekre. A szenes vizet meg fölöntötték az üstökbe.

És használt ez valamit?

- Há hógýne! Az onokám mikor piciny volt megcsinátuk észt. Meg az állatoknak is jó, a tehénnek, récének és mindig szoktam illesmit csinítani.

A lakodalmi szokásokat Doma Naca néni elevenítette fel:

- Lakodalomkor a menyasszonnak pésztt tettek a cipőjébe, hogy egész életibe pénzes legyen.
- Az is nagy szokás, hogy amikorra a menyasszon hazaér a tepmlombul haraptyon bele egy kuglófba, úgy asztánnék ollan gömbölyű fija lesz, mind a kuglóf.

— Tudod-e régen hogyan foktak legént?

Vakcsibéve; nevetett Naca néni. A lányos házakná vakcsibét őtek eszt megetették a legénnye, az asztán ottanragatt náluk.

Zsinkó Bözsi nénitől olyan történetet hallottam, ami állítólag igaz is volt.

- Fajszon történt ez az eset. Az én apám ott vót vőfény, asztánnék ű maga meséte. A násznép Kürtösrü ment át Fajszra. Amikor asztán megvót minden, esküvő meg ezek a dógok amik illenkor vannak, akartak mennyi haza. De nem tuttak ám! Akárhogyan ütötték-verték a lovakat, nem indutak e. Egyik ember akkor lehajut a kocsikutba osztán fővett egy hurkamazza-got. Utána mingyát el is indutak. Valami rosszakarójuk dobta oda.
- Én is hallottam már ilyenrü. Ez mög a marcali rokonyokná vót, - mesélte Hanzel Mari néni - hogy hát amikor hoszták a menyasszont Csákánybú osztán a marcali hegyre amikor fölértek valaki hozzávágott egy fazekat a kocsihó. De hogy ki fija löhetett aszt nem löhetett látnyi, csak a cserépdarabok vótak a kocsi mellett. A lovak asztán megátak, nem tutták merre mönnyenek, amig fő nem szabadétották. Csak ott vót a menyasszon a kocsin, még fő nem szabadétották. Hogy hogyan csinyáták aszt már nem hallottam.
- Ollanokat is tudok, hogyan csábétották el az embört a lányok. Az anyám meséte még nekem.
- Ha a lány ómát eszik, asztám 8 magot talál benne, akkor aszt

szaréccsa meg utána mög törgye össze ollan finomra, mind a por. Eszt asztán bele köll szórnyi annak a legénnek a zsebibe, amelik teccik nekije. De eszt úgy jó ám megcsimányi, ha a legényen rajta van a kabát. Ha az ómába 9 mag vót, akkor mást szoktak csinyáni. A vánkös alá rakták. A 9. napon megámották ki lösz az uruk.

- Ha a legént már nem szerette a lán, el akarta magátu zavarnyi, akkor paprikát szórt a fejire.
- Aszt is monták, ha valakinek az ura más asszonát megszerette, akkor döglött kutyát ástak ki. Megtudakuták, hogy kiné döglött meg utojjára a faluba. Na osztán a kutya feje alú földet vöttek ki, eszt meg belétötték az embör ételébe. Az embör akkor igen megutáta az asszont.
- Fijús házná nem szabad elfogannyi fánkot, mer a fijú odababonázza a lánt! Persze, ha szereti, vagy valami, akkor elfogadhatta, de másként nöm igen ajállatos.

Boszorkányok, garabonciások, lidéreek

A hiedelemmondák a nép által megtörténnek, igaznak tartott eseményt, élményt jelenítenek meg. A tollfosztókat, fonókat hangulatossá, szórakoztatóvá tették - így vált közkedveltté a babonás történet. Ezt igazolja az is, hogy bármelyik házhoz kopogtattam be, mindenütt fel tudtak idézni egy-egy érdekes, néha bizony hátborzongató elbeszélést. A hiedelemmondákban fontos szerep jut a néphit szerint emberfeletti képességekkel rendelkező "javosnak", kocsisnak, garabonciásnak, s a boszorkányoknak. Meglepett, ezek a magasabbrendűnek hitt személyek milyen sok történetben megjelennek! Ez magyarázza, hogy egy ismert eseménynek több variánsát is összegyűjtöttem, mert úgy érzem, ezek a mondák őrizték meg legteljesebben az ősi néphiedelmet.

Zsinkó Bözsi nénitől ezt hallottam:

- Az én uram a Pál-majorba vót gulás. Valami öt foka gula vót ott a legelőn. Az én uram akkor a hollandi marhákat őriszte. Éjje ott vótak mellette, a szabad állásba. Sokszor egész nyáron kinn tőtték az időt. Nagy nádos vette körű a legelőt, ollan, hogy csak az eget látták. Na asztán egy másik ember szerette vóna az uram fókáját. Azza bosszúta meg, hogy nem vót az én uramnak se éjjele, se nappala mindig mentek a marhák, dinnyésbe meg minden hová. Megpanaszkodott akkor a körösztaptyának, hogy nem bír a marhákkal, se éjje, se nappa nem nyughatik. Aszt monta a körösztaptya: megkeressük hun itt a hiba, mert valami oka van, hogy nem ának meg. Aszt mongya: az itatóválu ajját ásd ki ezen meg ezen a helen, mer ide van valami letéve. Ki is ásták, hát egy fazék vót ott, tele minden vacakka, szegge, tűve meg mindenne. Ki is vették onna, asztán a körösztaptya vette a pipáját tömjént tett bele. Körűjárta a fókát asztán így sikerült megállítani a fókát.
- Meg asztán a testféremme, a Juliskáva is így vót. Eccer igen megbetegedett. Mindenhová vitték, de semmi se segét rajta. Aszt monták az édesanyámnak mennyen e Hidasra, mer ott van egy javosasszon, aki meggyógyéttya. Kocsit küttek érte, el is gyütt. Megnészte a lánt és asztán aszt monta. Mingyá megmondom mi a te bajjod. Odament a kerítés végihő, ott ásnyi kezdett, kivett onnan megin egy fazekat az meg tele vót hajja, ronggya, meg a Juliska néném egy keszkenője is benne vót. Ahogy eszt kivették el is müt a rontás. Akkor ki is derüt, hogy a Sebrekék asnyáták az egészet bosszúbu. De ez így vót igaz, a saját szemeimel láttam.
- Hanzel Mari néni érdeklődésemre szintén azt felelte, hogy a "javosnak" nagy tudománya van.

Megtörtént bizon itt nálunk is, amikor ide gyöttünk laknyi. A szomszédasszon megragadott engöm. Az én Imrémet akarta megfognyi a lányának. Emönt a Takácshegyre, a Kósi Nanihó. Az mög adott nékije három csopros cserösnyét. Az asszon ehoszta neköm, hogy ögyem mög, így nyújtotta is, hogy millen szép. Én nem is gondutam sömmire csak mögettem, után monta meg, hogy mér hoszta. Utána gyüttek csak a bajok, az a bűdös tönkre tette az én Imrémet.

- Mari néni, hát a boszorkányokról mit tetszik tudni? Voltak egyáltalán, s ha voltak mit csináltak?
- Vótak bizon angyalom! Én nem láttam ögyet se, de az én édesapám sokat mesét róluk. Régen éjjeliőr vót asztán úgy hát látott. Eccör is amikor gyött hazafelé a temetőkapuba talákozott egy borgyúva. A nyakába vót egy konyhakötény asztán aszt a nyakába kötötte, aszt gonduta ekujtorgott valamellik hásztu. Egészen a tűzotószertárig vezette, a szertár előtt asztán csak etünt, a kötény meg a kezébe maratt. Hát ez a boszorkán vót, azok mindig így jártak, valaminek a képibe.
- Ez is ott vót a temetőkapuba. Egy gyönyörű fóka csibéve talákozott akkor mög. Azokat is akarta hajtanyi, de azok amékor kiértek a faluba eccer csak etüntek a tiszta uccán.
- Eccör megen csak ment az öregapám hazafelé. Asztán az egyik hászhó amikor odaért az egyik kerítésducon ott üt egy nagy fekete macska. Ahogyan odaért, hát az a bűdös dög a vállára ugrott. Jába akart ám szabadunyi nem tudott tüle. Amikor hazaért akkor ugrott csak le, asztán etünt.
- Mesztegnyőn meg vót egy öreg öntőasszony, a Peti Örzse néni. Eccör ahitta az unokatestférgyét magáhó alunnyi. Éjje eccör mögjelent egy nagy fekete kutya. Ekeszte emegetnyi az ágyat, az asszon főugrött, ott hagyott mindönt úgy megijett. Illen boszorkányos asszonok vótak bizon.

Vida Imre bácsi hasonló történeteket mondott:

- Amikor az Üst Gyula papa ollan gyerek vót meséte, hogy evót a sujszterhó, 11 óra közbe ment haza. Hát utána át egy fekete kutya. Az ü kutyájuknak füttyögetett, Füttyös vót a kutyájuk neve. A Füttyös asztán ment nagy rohamma. Meglátta a nagy fekete kutyát a Gyula papa lábáhó ment úgy, hogy alig tudott a Gyula papa mennyi. A Gyula papa annyira megijett, hogy az ü kutyájuk megijett pedig goromba kutya vót, szóva igen megijett, asztám úgy szaladott, hogy úgy esett be az ajtón. Boszorkányos vót ez a kutya, egész hazáig kísérte.

- Illesmi megtörtént az Üst Margitta meg a Bözsive is - kezdi Vida Margi néni. Marcaliba mentek a pijacra, ómát vittek. Mentek az uton, hát kigyütt eléjbük egy fekete macska. A macska csak ment utánuk asztán igen-igen nyávogott. A Bözsi hitta is hogy cicus-cicus, sehogy se tutták megfogyni. Akkor hajják ám, hogy gyün utánuk egy kocsi, hallották, hogy pattog. Mi - kor a kocsi elérte őket a Margit aszt mongya: Jaj bácsi szájon le a kocsiru, hajcsa el aszt a macskát, mer gyün utánunk mi meg alig tudunk mennyi, annyira remeg a lábunk. Az ember lelépett a kocsiru, de mire leszát, a macska már nem vót sehun se. Többet nem is gyütt elü. Na akkor beértek a piacra, áruták az ómát, de az nem ket e sehun se. Akárhová vitték, sehun se köllött. Aszt mongyák a fekete macska babonásza meg őket.

- Rondák vótak azok a boszorkányok, itt Niklán is vótak bőven bizonygatta Doma Naca néni.

- Eccer a Tálós Vendi sokáig emaradozott a hegyen. Későn este gyütt hazafelé. Hát ahogy gyütt a Kikeri kapujáná csak elébe kerüt egy nagy fehér lúd. Ez egészen a kertyük kapujáig kísérte. A boszorkány vót az, fehér lúd képibe akarta megrontanyi.

- A Márton Sanyi is így járt. Mikor gyűtt haza onnan föllűrű asztán egy nagy foka csibe hegyibe támadott. A kisajtóig ekísérték, itt laktak ahun most a káplárék. Ittennék asztán e-tűntek.

A niklai temető

kérdésekre, hogy mit gondoltak mi lehetett az, Naca néni méltatlankodó hangon világosított fel.

- Hát mit gondútak vónar A boszorkán lehetett csak, semmi más!
- Vámoson is vót egy illen ördöngős asszon az öreganyámtu hallottam róla. Ennek a vén boszorkánnak három lána vót. Eccer csak ementek hazuru, az asszon meg rétest sűrött. Amikor visszagyűttek a lánai benésztek az ablakon, hát uram fija mit láttak, az annyuk az órábu szórta a turót a rétesre. A lánai ugye látták asztán nem ettek a rétesbü. Illen csodák vótak akkoriba.
- A niklai kovács felesége is ollan boszorkános vót. Minden éjjē szegén inast főnyergete asztán azon járt. Asztánnék aszt monták annak az inasnak, hogy hát mennyen be a műhelbe, amikor még eccer hát ráül a hátára. És akkor asztán megvasaták az asszonnak a kezét, lábát. Mikor másnap regge főketek az nemmert főkenyi, a dunyhasalatt tartotta a kezét, lábát mer vérzett - fejezte be nevetve Naca néni. De azér jó megjárta.
- Mikics Margit néni állítása szerint: régi öreg szokás vót, amikor a tehenet megrontották akkor az istállóba kutya vagy macska, vagy valami képibe valami féreg ott ádogát. Gatyá - mazzagga lekötötték az ajtót, mer a téhénnek hallották, hogy

csattog a teje, szopik az a féreg. Lekötötték az ajtót, amikor az ajtót lekötötték, ott találtak a kutyát, a macskát, békát, vagy valami ehhez hasollót. Akkor eszt vellára szurták és kidobták. Akkor a faluban vót ollan boszorkán, akit annak hittak, megbetegedett és aszt monták, hogy az vót az. Akkor a tehén gazdája ement a javosasszonhó. A javosasszon megöntötte. Mikor a javosasszon megöntötte, a teheneket megszokták füstünyire azza a viaszka amelliké a javosasszon megöntötte. Akkor oda szokott menni az az illető, aki evitte a tehén hasznát.

- Meg aszt is csinyáták, hogy a tehén tejit egy kalányba elégették. Mikor a kalányba égett a tej, megszólal egy hang, hogy mit csinyász, mér nem veszed ki aszt a kalányt a tűzből. Így tutták meg, hogy ki vót az asszon, aki megrontotta a tehenet.

- Vecsernik Margit néni így mesél:

- Az Ivánci papa amékor vőlegén vót asztán Fajszerű járt Csö - mendre, mer itt lakott a mama. Asztán amikor ideért a Kosztorica hidhó asztán elejbe át egy szép kis südő. Ekeszte hajtogatnyi, gondúta jó lesz lakodalomra, de nem ütötte meg csak teregette. Amékor ideért a kastéhó, akkor megfordult a disznó feléje, asztán azt monta: köszönheted az élő Istennek, hogy nem ütötte meg, mer akkor megtanétottalak vóna hogyan köll disznót hajtanyi. Ijettébe asztán úgy megindut, hogy Csö - menden majnem beszakétotta az ajtót úgy futott.

- A Görhes sógor fiatal korába ollan rábéc, vadász vót. Éjje mikor gyütt haza asztán a falu végén álló köröszthó ért ott a köröszthó háta mögött látott egy akkora fekete lényt, mind a fél nyárfa. De aszt monta, hogy nem bánnya megnézi, de akkor má üneki is emekemnyi kezdett a kalaptya, mer látta, hogy ez nem emberi lény. Osztán akkor már a félelem keringette, haza is ment lefekünni. Regge amékor fölérrett ement megnézni mi vót, de nem látott má semmit. Hogy osztán mi vót, mi sem, nem lehet tunnyi.

És a szépasszonyokról tudha-e beszélni Margit néni?

- Há hallottam már róluk. Az öregapám meséte. Amikor ü csősz vót, a Szentkúti dűlőbe is laktak. Arra kinn a mezőbe nem messze a hásztu vót egy nagy tuskó. Eccer amént ment haza nagy fényeséget látott körülötte. Fokta a puskáját, közibük lütt, de el is tünt onna minden. Másnap nézi, hát láttya ám, csupa fekete a tuskó mintha kocsikenőccse kenték vóna be. Aszt monták, hogy a szépasszonok táncutak ott.

Hegedüs Rozi néni így válaszolt kérdezősködésekre:

- Hogyne hallottam vóna róluk, mikor láttam is őket még kislán koromba. E vótam a bátyámma mikor illen picí lán vótam bébic-tojásosnyí. Mentünk és a határ szélin vót egy árok. És amikor a testféremme ott vótunk a szépasszonok kísértek bennünket a vízbe. Egy szép asszon vót menyecskekontyba meg egy ember is vót vele kávészinü ruhába meg kalap a fején. Hát akkor a szép-asszonok szómaszálon üdögétek, déli harangszókor kísértek bennünket. Hittak bennünket a vízbe. A bátyámnak több esze vót, mind énnéköm. Aszt monta: mi Rozink ne menny oda értük, azok a szépasszonok, ezek kísérnek bennünket. Ha te oda belemész összetépnek, megrontanak tégedet. Ahogyan asztán eharangoszták a delet, a szépasszonok etüntek az árokba.

No és a lidércekről? Tessék valamit mesélni róluk!

- A lúdvérc, mer így hitták, igen ronda partéka vót. Lólába, vót de emásétotta magát úgy járkát mindenfelé. A mama meséte, amikor fiatalabb vótam, asztán még az is ét. Egy asszony ement a malomba asztán későig odamaratt. A lúdvérc az ura képibe ment elejbe. Utána is odajárt hozzá az ura képibe. Úgy összedöngönyüte, hogy az asszony alig vót. Epanaszkodott a rokonyoknak, azok má tutták mirü van szó. Foktak egy gatyamazzagot, azza bekötöszték az ajtót amikor gyütt, asztán efokták. Kiderüt, hogy egy másik asszon ura vót ez a lúdvérc.
- Várgy csak, asztán hallottam még mást is errü. Régebben vótak fonók, ide szoktak jární a lánok meg a legények. Ott minden

lánnak vót kedvese csak egynek nem. Eccer ez az egy ekeseredési-be aszt monta, hogy Isten vagy ördög anna nékije is egy szeretőt.

Osztán amikor bementek a fonóba egyszer csak ott termett mellette egy daliás legén. A lán örüt nekije, hogy üt is megkedvete valaki. Osztán eccer este véletlenül leesett az orsója a földre. Lehajút érte, akkor látta, hogy a lábai lópaták vótak. Akkor nagyon esiként-totta magát a lán, és etávozott mellüle. A legén meg főkeredekett különbe a ludvérc vót. Akkor a legén távozásakor visszafordut, és aszt monta a lánnak: élő szerencséd, hogy időbe észrevetted ki vagyok, mer különbe magamma vittelek vóna.

A garabonciás titokzatos, ismeretlen volt eddig előttem, nem is érdeklődtem utána, mert valójában arra számítottam, hogy akár csak én, más sem tud róla semmit. Vámi Feri bácsiéknál azonban már elsőként garabonciás történetet hallottam.

Feri bácsi, ki volt a garabonciás?

- A Győrei sógortu hallottam, hogy ollan papkinézésü ember vót, hun fijatal, hun öreg, asztán tejet szokott kérnyi a házakná. Ahun nem attak nekije ott ollan fürgeteget csinyát, hogy csak még. Aszt mongyák ha nagy zivatar készülődik asztán meghuzzák a harangokat ez azér van, hogy a garabonciás haraggya emujjon. Mer egy faluba nem nem attak nékije semmi aluttejet, erre nagy fürgeteget csinyát, de abban a szent pillanatba megkondut a harang. Aszt monta erre az öreg: szerencsétek van, hogy a falu kutyája ecsahéntotta magát, mer másképp evertem vóna itt mindent.
- Régen vótak illenek - szólt közbe Feri bácsi felesége, Margit néni. Az én ipam meséje vót ez. Még 14 éves vót amikor történt ez az eset.

Nádassa vót a vasút széle körükertüve. A kanászok idejártak őriznyi. Az öreg kanásznak vót egy bujtárgya. Minden nap kevesebb lett a fókájuk, minden nap eveszett belülük, hun kettő, hun több, mikor hogyan. Az öreg utóbb mámezsokata, hogy mind eveszik, az uraság meg megbünteti.

Hát eccer ehatároszták, hogy aszt a nádost ekertülik, meghajtyák puskáva. Hát úgy is vót. De egy öreg főszót, kiát elejbük, hogy ne nyujjanak a nádashó, mer ollan fölhőt ereszt rájuk, hogy ami allu van a kösségbe, az mind förrü kerül. Ez az öregember vót a garabonciás. Akkor asztán szót fogattak neki, de a fijatal bujtárnak az öreg azt monta: hogy te fijam gyere velem. Amind eszt kimonta ott termett két ló. A bujtár nem is huzódott, szegény vót, gondúta emegy. Fő is űtek a lóra asztán mentek, de nem ám a földön, hanem a levegőbe röpütek. Amént mennek nagyon efárattak. A bujtár nagy vastag gerendákat látott a földön. Le akart szányi, hogy pihennyen. De az öreg aszt monta: nem szabad leszányi fijam mer az mind kégyó. Hát csak mentek tovább. Eccer az öreg mongya nekije most má fijam innen visszamehecc. Úgy is vót, a bujtár visszaindut. Nem sokat ment, mer eccer csak egy temetőhő ért. Ráismert a falujuk határára. Ott hun vót. Ez a bujtár után nem sokáig ét, rá két évre meghat.

Feri bácsi mondja:

- A Győrei sógortu hallottam eszt az esetet. Vésén történt. Ott a helybeli uraság fókájába is mindigg veszett e. Végigvonutak az erdőn, hát a nagy sűrűségbe két vastag óriáskégyót láttak. Amént közelebb mentek odagyütt egy öreg papa, asztán aszt monta: Ne nyujjatok hozzá, mer ollan zivatart csiyalokafalutokra, hogy mindent evisz a viz, mindetn kicsavar meg letörde. A grófok, meg a bárók úgy is tettek, de vótak ott néhányan suhancok, akik nem nyughattak. Akkor az öreg, a garabonciás elüvett egy könyvet, asztán óvasott valamit belüle. Erre nagy fölhő gyütt, zivatar. A fákat tüjes-tü tépte ki, de nagyobb baj nem vót. Asztán nem gyütt vissza többet, nem történt illen dolog.

- Meg ott Hanzelékna is vót illen kégyós dolog. Akkor még Landiba laktak, asztán ez a család, együtt vót tejjessen. Vót az egyik lánnak három gyereke. Az egyik, az Ilonka mindig tejet kért a mamájátú, hogy aggyon neki a bögréjibe eviszi a bazsarának. Először nem is tutták minek köll, aszt hitték, hogy megissza. Eccer a mamájának főtünt, hogy minek köll neki. Láta hogy a kislán a favágító felé viszi. Utána ment, hát a farakáson alúl egy óriás kégyót látott kigyünnyi, asztán azza itatta a tejet. Ehatároszták, hogy a férfiemberek meglesik. Úgy is lett, a kislán kicsata a kégyót, az emberek meg agyonütötték. Másnap regge a kégyónak a farkas fele ott vót az ablakba. A kislán rá harmadnapra meghat, a kégyó evitte magáva. Aszt beszoték, hogy a kégyó megjelent az ablakba érte.
- A tüzesemberrü hallottá-e - kérdezte Üst Gyula bácsi. Az vót ám csak a csoda régen. Eccer azt mondom az édesanyámnak: Édesanyám, odanézzen, millen tűz megy arra! Ollan nagy hosszú vót mind egy nyárfa. Kiszalatt az édesanyám, aszt mongya: édes fijam az a tüzesember. 2-3-at lépett, asztán ott is vót Keszthelen. Ez a tüzesember egy elátkozott mérnök vót. Azér átkoszták e, mer igen sok embert életibe becsapott. Halála után üneki állandóan bolyonganyi meg mezsgyéket köllött járnyi.

Vecsernik Margit néni ezt mondta:

- Vót itt egy nagy uradalmi diós, hát abba, mind egy lámpaalak szokott futkároznyi. Amikor kislán vótam a régi öregek aszt szokták mondanyi, hogy ott fut az indzsellér, huzza maga után a láncot.
- Asztán meg az uramma is megtörtént ollan dolog, hogy összeakatt ezze a tüzesemberre. Abban az üdőbe Kapozsvárra járt fuvarba. Amikor gyütt hazafelé nagyon trüszkütek a lovai, asztán meg is átak. Néz hátra, hát valami nagy tüzet látott a kocsi háttujjába, Nem ollan ember vót az én uram, hogy csak

úgy megijett. Leszát a kocsirú, úgy vezette egy darabig őket. Közbe figyelt a fényességre, mikor az öreglaki hidhó ért akkor etümt. Ez így vót, ahogy az én jó uram emeséte. Tüzesember lehetett az csak.

Doma Naca néni úgy meséli, hogy régen vótak azok a tüzesemberek. Asztán aki menné jobban imádkozott, anná jobban ugrát a feje fölött. Aszt monták ezek vótak az indzsellérek, régi mérnökök.

- Itt a szomszédba a Reszkó Imréékné meséték, hogy az öreg, meg az öccse a Feri mentek az istállóhó. két szép, fehér valamit ollan fényes, mind a hattyú láttak mennyi a Fiser-gyümölcsös felé. Utánuk meg csak úgy izzott, égett az egész gyepű. Erre bementek mind a ketten, mer a tüzesember vót, asztán igen fétek tüle.
- Én egy ördögös erdősrű mesélek most - mondta Zsinkó Bözsi néni. Csömenden vót egy Kása nevezetű erdős. Esz ha nyulat akart fogyni kidobott csak egy zsebkendőt az ablakon, asztán annyi nyúl vót ott az ablak alatt, amennyit csak akart. Ha nem hitták meg eszt az erdőt az urak nagyvadászatra, jába bozsoroktak előttük a vadak egyet se tuttak lünni. Ha meghitták annyit lüttek, amennyi jóesett.
- Vótak ollan boszorkános emberek is, itt a faluba, itt is vót egy illen. A parádéskocsis befokta a lovakat. A tetőn ácsok dógosztak. A lovak sehogyan se akartak elindunyi. Főszót a tetőre az egyik ácsnak. Gyere le hadd mennyenek a lovak! Az nem gyütt le. Erre fokta a négyes ostorát. Úgy odavágott nekije, hogy az mingyá legömbölködött onna. A kocsisnak nagyobb tudományá vót.
- Egyszer a lovak igen megcsökönyösöttek, nem indutak e semmiképpen se. Erre az úr agyonütötte őket. A parádéskocsis csak megsimogatta őket, azok mingyá fölélétek, elindutak.

- Az öreg Pityuka, a Fiser uraság kocsisa is ollan ördögös vót. Négy lovas hintóva szokott a levegőbe röpüni. Ille-
neket szoktak mesényi a tollfosztóba, asztán amikor együt-
tünk haza ollan réjást csaptunk, hogy csak még, féttünkbe -
- fejezte be Zsinkó Bözsi néni.

Ezzel kimerült az adatközlők "iszákja". Ezek után már csak az
következik, hogy összegezzem a tapasztalatokat:

Annak ellenére, hogy a XX. században, az űrhajózás, az atom
korszakában élünk, a magas színvonalú tudomány és kultúra ár-
nyékában még mindig változatlan erővel dívik a babona. Mi en-
nek az oka?

Nem gondolom, hogy csak a tudatlanság rovására lehetne mindezt
írni.

Nagy jelentőség jut itt az ösztönös félelemnek és a hagyomá-
nyokhoz való ragaszkodásnak is. A túlvilág ismeretlensége
rettegéssel tölti el az embert. Érdekes megfigyelni milyen szo-
ros kapcsolat van a vallás és a babona között. A vallásban a
természeti erőktől való félelem fogalmazódik meg. Így van ez a
babona esetében is, hisz a tüzesember nem volt egyéb, min fosz-
foreszkáló fa, a garabonciás pedig szegény, vándorló diák.
A másik ok, amelyet kihangsúlyoztam a megszokás. "Az anyám is
így szokta, és is így csinyálom", hallottam nem egy helyen.
Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a téli ünnepekhez kapcsó-
lódó hiedelem-kincs.

A babonák, babonás történetek semmit sem veszítettek népsze-
rűségükből.

Az emberek ugyanolyan hiszékenyek, mint 50-60 évvel ezelőtt.
Nemcsak az idősebb nemzedékre lehet ezt általánosítani, hisz
nekünk diákoknak is egy rossz álom elronthatja hangulatunkat.
Mindez arra utal /bár nics jogom bizonytalan határokat szabni/,
hogy sokáig él még a babona!